

**JACQUES LE GOFF: *Az értelmiség a középkorban,*
Osiris Kiadó, Budapest 2000, 5-245.**

A könyv szerzője, Jacques Le Goff, 1924. január 1-jén született és 2014. április 1-jén halt meg, az Annales iskola harmadik generációjához tartozó francia középkortörténész. A magyar olvasóközönség előtt hosszú ideig a legismertebb műve *Az értelmiség a középkorban* volt. Apja Jean Le Goff, angoltanár, republikánus beállítottságú, ezzel szemben édesanyja hívő katolikus volt. Jacques Le Goff saját bevallása szerint apja viselkedésének megértése okán terelődött a történelemtudomány felé: arra lett kíváncsi, hogyan lehet egy társadalmat modellezni egyes mentalitások és magatartások megértésén keresztül.

A könyv első kiadására 1957-ben Párizsban került sor, majd a második kiadás 1985-ben látott napvilágot. A magyar kiadás Klaniczay Gábor és Láng Benedek fordítása

francia eredetiből és az Osiris könyvkiadó gondozásában, 2000-ben jelent meg.

Le Goff a könyv hosszúra sikerült előszavában egy rövid összefoglalót nyújt a történelemtudomány újabb megállapításairól a témájával kapcsolatban, művének hiányosságait pedig egy részletes bibliográfiával orvosolja, fejezetekre bontva a könyv végén.

„Esszéje” három részre oszlik: az első részben a 12. századi értelmiségi réteg kialakulásának történetét ismerteti, a másodikban a 13. századi autonóm egyetemek és az értelmiség kialakulását, az utóbbinak nemességre való törekvését, és végezetül a folyamat végkifejletét, a humanista megjelenését a dezurbanizációs folyamattal egybekötve. Nyelvezete olvasmányos, érdekfeszítő, bár néhol túl részletes, de ettől el-

tekintve jól végigkövethető. Borítóját tekintve sablonos, de nem ez határozza meg a könyv tartalmát.

Fontos megjegyezni, hogy a szerző azon törekvése kiolvasható művéből, hogy az egyház szerepét kisebbítse, sőt egyenesen elvitatja tevékeny közreműködését az egyetemi értelmiség kialakulásában. A történelmi hitelesség kedvéért fontos tudni, hogy az egyház a középkorban, mind társadalmi, mind pedig világi, politikai, gazdasági és katonai téren a fejlődés katalizátoraként szolgált.

Le Goff bevallja, hogy középkori környezetben értelmiségiről beszélni anakronizmus, hisz a fogalom a 19–20. század produktuma, de hozzáteszi, hogy alkalmazható, hisz a modern értelmiségi eszme kialakulásának első fázisa a 12. században kialakult városi értelmiségi réteg volt, így felfedezhető egy folyamat az elmélkedő értelmiségitől, a racionalis, majd emocionális értelmi-

ségitől a 19. század szalonértelmiségi réteg kialakulásáig.

A könyv a 12. századi értelmiségi réteg kialakulásának előtörténetét, körülményeit, hatásait tárgyalja a 13. századi skolasztikus rendszer megszületésétől egészen a 14–15. századi hanyatlásig, átalakulásig.

A 12. században kialakult értelmiségi réteg szorosan egybefonódik az urbanizációval, a kereskedelem fellendülésével és az egyház megerősödésével, magához vonzó, kultúraformáló jellegével. Le Goff tagadja azon megközelítést, mely szerint beszélhetünk történelmi hitelességgel egy Karoling reneszánszról egy olyan környezetben, ahol a tudás hatalmi célokat szolgált, az eszközök pedig anyagi értékonzerváló jelleggel rendelkeztek.

A könyvek luxuscikknek számítottak, a kalligráfia szépsége pont a kultúrszegénységre vall, hisz a szerzetesek számára nem a tartalom volt a hangsúly, hanem azon, hogy másolva, Istent dicsőítve vezekeljenek.

Három jól körülhatárolható társadalmi rend különíthető el: a dolgozó jobbágyok, az imádkozó klerikus (szerzetes) és az őket védelmező nemesek rendje. A 12. századi értelmiségi réteg kialakulása előtt a tudománnyal foglalkozók csak másodrangú feladatuknak vélték ezt az elsődleges lelkipásztori, adminisztratív feladataik mellett, lásd Alkuint, Nagy Károly főtitviselőjét vagy kultúrminiszterét, Loup de Ferrières apátot.

A szerzetesi, püspöki vagy palotai iskolák zárt képzésben részesítették növendékeiket. Tisztviselőket, klerikusokat, papokat neveltek ki, a 817-es bencés reform következtében bezárták kolostori iskoláikat a nagyközönség előtt.

A 12. századi városok kialakulása előtt is beszélhetünk ugyan európai városokról, ezek többnyire a Nyugat-Római Birodalom maradványvárosai, püspöki és katonai városok. A 9–10. században a keleti birodalmakkal folytatott kereskedelem által megnövekedett

a jelentősége, és kezdetét vette egy erős urbanizációs folyamat, ez pedig megteremtette egy új munkás réteg kialakulásának feltételeit, a „kézműves értelmiségiét”, akik elsősorban kereskedők voltak. A változások kulturálisan formáló faktorrá tették Galliát.

A Karoling kor egyik legnagyobb gondolkodója, Johannes Scotus Eriugena munkássága csak a 12. században lett újra felfedezve, és értéket tulajdonítva hozzá, köztudatba került a „*Septem artes liberales.*” A 12. századra jellemző a régi auktorok ismételt felfedezése, utánzása.

Arab hatásra visszatértek Európába az elveszettnek hit arisztotelészi művek, így egy erőteljes fordulat vette kezdetét az arisztotelészi alapokon nyugvó filozófia kialakulásában. Mivel a műveltség nyelve a latin volt, a görögöt elfelejtették, ezért fontossá vált az eredeti művek lefordítása latinra. Említésre méltó Petrus Venerabilis cluny-i apát azon törekvése, hogy a Korán lefor-

dítása által nem csak harctéren, de intellektuális szintén is szembe kell szállni a muzulmánokkal.

Egy máig tisztázatlan, és a nagyközönség előtt ismeretlen értelmiségi rétegről is szót ejt Le Goff, a goliard-okról, akik az egyház szemében szálkát jelentettek saját bevallásuk szerint, pedig kutató, kereső, gúnyos értelmiségi réteg volt. A goliardok gúnyos magatartása eszközként szolgál a szerzőnek arra, hogy ezáltal egy erős egyházkritikát fogalmazzon meg. „Midőn eljövend az ember fia a mi fenségünk trónusához, először ezt mondjátok neki: Barátom, mi végre jöttél? S ha ő ahelyett, hogy megnyitná zsebét, kitartóan kilincsel tinálatok: vessétek ki a külső sötétség mélyére.” (53) „Az Oroszlán pápa mindent felfal, ami az útjába kerül; a Tehénpüspök, a nagyétkű pásztor eleszi a füvet a bárányai elől; a főesperese a Hiúz, aki megszimatolja a vadat; az esperes a Vadászkutya, aki lecsap a zsákmányra. ...”(55)

A skolasztika kialakulását elősegítő értelmiségi Abelardnak, a dialektika lovagjának kalandos történetének ismertetésére is vállalkozik a szerző, amelyben kitér Szent Anzelmmel folytatott vitájára, a modern logika alapjainak lefektetésére, teológiai pályafutására, kalandos szerelmi életére Heloise-vel, és végső küzdelmére. Abelard Clairvaux-i Szent Bernát ellen folytatott vitájában alul marad, Bernát elérte Abelard kiközösítését, de Petrus Venerabilis közreműködésével, Szent Bernáttal és az egyházzal kibékülve halt meg.

Továbbá a 13. századi egyetemi élet viszontagságaira reflektál a szerző, melyben az egyházi és a világi hatalom ellen történő autonomitásának kivívását tárgyalja. Az egyetemek az egyházi fennhatóságtól való szabadulásért a világi hatalomhoz fordultak, amikor pedig a világi hatalmak elnyomása alá kerültek, az egyházhoz fordultak vissza segítségért. Az egyház felismerte

az egyetemek fontosságát és tudatosan támogatta is. A 13. században kezdetét vette az egyetemi városok fellendülése által egy multikulturális közeg kialakulása.

Le Goff fontosnak tartja, hogy ismertesse a tananyagot, az oktatás és a vizsgák menetét. A bolognai doktornak két vizsgát kellett letennie: először a tényleges vizsgát, majd a nyilvánost. A vizsga menete a következő: a jelöltet bemutatják a rektornak és kijelentik róla, alkalmas, hisz teljesítette a státútumban előírtakat, ezt megelőzően egy héttel bemutatták a főesperesnek (kancellárnak) is. A vizsga reggelén meghallgatta a Szentlélek-miséjét, ezt követően a doktorok tanácsa elé járult, két kommentálandó szövegrészt kapott, hazament, kidolgozta és aznap este felolvasta, majd a felmerülő kérdésekre válaszolt. A tanács szavazás útján döntött és a főesperes hirdette ki az eredményt. Ha sikeresen vizsgázott, elkísérték a székesegyházba, ahol előadást kellett tartania a társai-

nak, ezt követően a főesperes ünnepélyesen beiktatta a magiszterek közé.

Érdekességként elmondható, hogy a gólyabál első hiteles történelmi feljegyzése a 15. századból való, az ún. *Manuale Scolarium*-ban örökítették meg, melyben kifejezésre kerül a beavató szertartás jelentősége, a földműves, műveletlen élet felhagyása és egy új élet kezdetének szimbolikája.

Az eszközök átalakultak, a könyvek formája egyszerűsödött, kialakult a gótikus minuszcula, melynek célja a gyorsírás, így áttértek a praktikusabb lúdtollal való írásra. Az értelmiségi réteg kiszakadt abból a környezetből, amely tagjának vallotta magát a 12. században, a 13. századi értelmiség többé már nem kétkezi munkás, kialakul egyfajta elitarianizmus a körökben. Az egyetemeken a világi szellem kezd uralkodni, a magiszterek hatalmas vagyonra és birtokokra tesznek szert. Létrehozzák saját társadalmi rendjüket, az értelmiségi réteget.

A világi magiszterek és a szerzetesek között vita alakul ki, elsősorban azért, mert a szerzetesek ingyen tanítottak, így elcsábították a diákokat azoktól a magiszterektől, akiknek fizetni kellett. Másodsorban azért, mert nem tarják be a tudományos fokozatok elérésének menetét és a státusz által megkövetelt életvitelt.

Fordulatot idézett elő a prosperáló egyetemi városokban a pestisjárvány, a demográfiai katasztrófa, a nemesfémipar akadozása. A válság következtében az egyetemi magiszterek, hogy megőrizzék a maguknak önkényen kivívott nemesi státuszukat, az oktatás díját emelték, a szegény diákokat elküldték, a doktorok egyben nepotizmusba estek, biztosítva a kontinuitást családjuk számára a magiszteri szék betöltésére. Az új nemes értelmiség hatalmas vagyona fokozatosan elfogyott. A társadalmi változások kialakítottak egy új értelmiségi réteget humanista jelleggel, amely nem a skolasztikus logikában és dia-

lektikában talál magára, mivel számára a filozófia a művészetekben fedezhető fel.

Összegezve elmondhatom, hogy a könyv olvasása lehetőséget biztosított számomra történelmi ismereteimnek fellelevenítéséhez, hisz a szerző elmulasztja az ok-okozati összefüggések feltárását, annak ellenére, hogy figyelme szerteágazó témájával kapcsolatban. Ajánlani tudom a könyvet azok számára, akik betekintést akarnak nyerni az általunk is ismert egyetemi rendszerek kialakulásának, szertartásainak, eszközeinek múltjába. A könyv olvasása után elmondhatom, hogy az általunk előszeretettel látogatott egyetemi programok évszázados hagyományokra nyúlnak vissza, de ezt kevesen tudják, így a könyv alapmű minden egyetemista, egyetemre készülő és professzor számára, hogy jobban megismerje annak a környezetnek, hagyományainak a múltját, amelyben él.

Daly Attila